

Ці вернуць Беларусі страчаныя каштоўнасці? У Нацыянальнай бібліятэцы прайшла міжнародная сустрэча кнігазнаўцаў, прысвечаная рэстытуцыі

5–7 верасня ў Мінску адбываецца міжнародная канферэнцыя, прысвечаная праблеме страчаных і перамешчаных культурных каштоўнасцяў. Удзел бяруць беларускія, заходнееўрапейскія, амерыканскія гісторыкі, архівісты, бібліёграфы, музейшчыкі. 6 верасня ў Нацыянальнай бібліятэцы прайшла міжнародная сустрэча кнігазнаўцаў. Гаварылі пра тое, ці варта ў XXI стагоддзі вяртаць кнігі на радзіму.

Сярод замежных гасцей на сустрэчу прыехалі сусветна вядомая спецыялістка па пытаннях вывезеных каштоўнасцяў **Патрыцыя Кенэдзі Грымстэд** (Patricia Kennedy Grimsted) з Гарварда, бельгійскі архівіст і гісторык **Мішэль Вермот** (Michel Vermote), французскі бібліёграф і мастацтвазнаўца **Марцін Пулен** (Martine Poulain).

За перакладчыка быў **Уэслі Фішар** (Wesley Fisher), які займаецца пошукамі страчанай у вайну яўрэйскай спадчыны, яўрэйскімі матэрыяльнымі пазовамі супраць Германіі, а ў часы СССР кіраваў камунікацыяй ЗША і СССР у сферы гуманітарных навук.

Асноўную ўвагу надалі пытанням рэстытуцыі пасля Другой сусветнай вайны, хоць ускосна закранулі пытанні і ранейшых часоў.

Рэстытуцыя — цяжкая тэма, звязаная з канфліктамі і скандаламі паміж сем'ямі, бібліятэкамі, краінамі. Пытанне рэстытуцыі — для ўсіх балючае (глыбіню праблемы можна зразумець, прачытаўшы, прыкладам, [ГЭТЫ перакладны артыкул](#) спадарыні Грымстэд).

Звычайна даследчыкі прыходзяць да тэмы выпадкова. Дырэктарка бібліятэкі Інстытута гісторыі мастацтва (Institut national d'histoire de l'art) Марцін Пулен адзначыла, што цягам 20 гадоў займалася гісторыяй кнігі — і не сустракала ніякіх звестак пра кнігу ў часы нямецкай акупацыі і рэжыму Вішы. «А калі ніякай інфармацыі няма — гэта заўжды дзіўна». Пачаўшы збіраць звесткі для маленькага артыкула, спадарыня Пулен ўзялася пісаць кнігу, якую скончыла толькі праз 10 гадоў.

Беларусь стала донарам для іншых краёў і культур, вымушаная дзяліцца каштоўнасцямі — добраахвотна ці прымусова, напісаў некалі Адам Мальдзіс (які выступіць з дакладам). Больш за 90% беларускіх кніжных збораў знаходзяцца цяпер за межамі Беларусі. Пасля вайны ў Беларусь прывезлі на палову менш кніг, чым вывезлі (з 2 мільёнаў — толькі каля 920 тысяч).

На заходнім фронце нацысты палявалі на прыватныя кнігазборы, на ўсходзе — на вялікія бібліятэкі, створаныя бальшавіцкімі ўладамі. Патрыцыя Кенэдзі Грымстэд аднавіла спісы вывезеных каштоўнасцяў з краін Заходняй Еўропы. Спісы ўжо пачалі з'яўляцца на [адмысловым сайце](#), хутка з'явіцца і спісы кніг. Даследчыкі з усяго свету, у тым ліку і з Беларусі, змогуць ідэнтыфікаваць даваенных уласнікаў тых кніг, над якімі цяпер вядзецца навуковая праца. І сотні імёнаў паўстануць з нябыту.

Даследчыкі распавялі, чаму адны кнігі нацысты вывозілі, а іншых не краналі. Падчас акупацыі Францыі найперш пацярпелі кнігазборы палітычных апанентаў нацыстаў, яўрэяў, а таксама славянскія (эмігранцкія) бібліятэкі. Прычым у акупацыйнай адміністрацыі былі загадзя падрыхтаваныя спісы ўстаноў і асоб, кнігі якіх трэба канфіскаваць. Поўную канфіскацыю кніг правялі ў парыжскай Тургенеўскай бібліятэцы. А ў мітусні сярэдзіны 1940-х многія кнігі з Захаду трапілі да нас. Так Беларусь стала не толькі донарам, але і рэцыпіентам. Праўда, расказала кнігазнаўца Галіна Кірэева, у савецкі час, калі чытач замаўляў кнігу з Тургенеўскай калекцыі, штамп папярэдне заклеівалі — не ведалі, як трэба да яго ставіцца.

Штамп — лёгкі спосаб вызначыць прыналежнасць. Знакі прыналежнасці — правеніенцы — у Нацыяналцы даследуюць ужо 30 гадоў. Гэта аўтографы, запіскі, экслібрысы і суперэкслібрысы (уласніцкія пазнакі на пераплётах).

Аказалася, што ў Беларусі захоўваюцца кнігі з аўтографамі Шагала, Далі, Пікаса, Заля...

У кнігах перыядычна знаходзяць лісты, візітоўкі, малюнкi, газетныя выразкі. Нядаўняя знаходка — картка ад букета, якую паклалі ў кнігу «Паўлу Мікалаевічу ад армян». Бібліёграф Таццяна Рошчына распавяла, што кніга належала расійскаму палітыку і гісторыку Паўлу Мілюкову, які падтрымліваў армянскі народ у час і пасля генацыду 1915—1923 гадоў.

Алесь Суша, Галіна Кірэева, Таццяна Рошчына.

Намеснік дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі, энергічны Алесь Суша, пачаў выступ з правакацыі. «Лёс кнігі ў тым, каб падарожнічаць,» — выказаўся ён.

Пасля папярэдніх дакладаў пра жахі канфіскацый і перадзелу маёмасці тэзіс не падаўся такім адназначным. «Рух кнігі на Беларусі — даўня і нармальна з’ява. Першая беларуская кніга з’явілася ў Чэхіі, а адтуль трапіла ва Усходнюю Еўропу». Але не ўсё так пазітыўна ў руху кнігі: на Беларусі не захоўваецца ніводнага цэласнага кнігазбору, старэйшага за сто гадоў.

Дарэчы, праз тыдзень у Нацыянальнай бібліятэцы адбудзецца семінар пра лёс аднаго з такіх страчаных кнігазбораў — бібліятэкі Сафійскага сабора, зніклай у час Лівонскай вайны XVI стагоддзя.

Вайна спустошыла сямейныя сядзібы, назаўжды забрала матэрыяльную памяць цэлых родаў: архівы, фотаздымкі, кнігі. Недзе на свеце жывуць нашчадкі тых, чыё гняздо раскідалі, чые карані абарвалі. Страта ўласнасці — несумненна траўма. Як яе вылечыць?

Юрыдычна вяртанне вывезеных раней кніг немагчымае — толькі ў рэдкіх выпадках узаемнай згоды бібліятэкі могуць абмяняцца асобнымі кнігамі.

Адзіны шлях — віртуальная рэканструкцыя страчаных бібліятэк і выданне факсіміле. Ужо ёсць досвед аднаўлення расцярушаных па

розных краінах гістарычных бібліятэк Сапегаў і Храптовічаў. У чаргу могуць стаць і Радзівілы: іх кнігазбор па вайне трапіў у тры мінскія бібліятэкі, найбольшая частка — у бібліятэку Акадэміі навук, якая перыядычна выдае папяровыя каталогі сваёй часткі радзівілаўскай калекцыі.

Цяпер, у XXI стагоддзі, ужо няважна, у якой краіне захоўваюцца кнігі, лічыць Галіна Кірэева. Важна ведаць іх уласнікаў, а для гэтага — вывучаць паходжанне кніг і выстаўляць інфармацыю ў адкрыты доступ. Інтэрнэт — першасны інструмент для рэканструкцыі кнігазбораў. На мадэрнізаваны сайт Нацыянальная бібліятэка абяцае выстаўляць матэрыялы пра калекцыі, у прыватнасці з ліку тых, што трапілі ў Беларусь як «рэстытуцыя». І аднойчы нехта знойдзе ў Google сваё прозвішча, а пад ім — любімую кніжку свайго дзяцінства.

Адзінае, чаго бракавала дыялогу — нямецкага ўдзелу, нямецкага погляду, расповеду пра сітуацыю ў кнігасховішчах Германіі пасля кніжнага перадзелу 1940-х гадоў. Ці засталіся ў нямецкіх бібліятэках кнігі і калекцыі з Усходняй Еўропы, каму яны належалі і як даследуюцца?